01

Rondeeldebat 17 maart 2005

teksten, inleidingen en nawoord

creatieve stad

fatsoenelijke stad

adaptieve stad

gegroeide stad

0 verantwoording debat

De ‘gegroeide’ stad

Verantwoording voor het debat **De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen**
Deventer, 17 maart 2005.

De programmaraad van het Architectuurcentrum Rondeel heeft begin 2005 vastgesteld dat naast het houden vijf á zes tentoonstellingen per jaar ook enkele debatavonden georganiseerd gaan worden. Deze avonden staan op zichzelf en zijn niet gekoppeld aan exposities.
Met dit initiatief beoogt het Rondeel een grotere dynamiek te kunnen introduceren die het mogelijk maakt in te spelen op actuele ontwikkelingen die de stad Deventer (en omstreken) betreffen.

Van de vele thema’s en onderwerpen die zich aanvankelijk aandienden, bleken de ontwikkelingen – of beter gezegd, het stagneren van de ontwikkelingen – in het Havenkwartier in Deventer uiteindelijk de meeste aandacht te vragen.
Nadat de gemeente Deventer besloot om het door hen ontwikkelde masterplan voor dit stadsdeel voorlopig niet in uitvoering te brengen, is de discussie over de toekomst van dit bijzondere gebied niet gestopt.

Het Rondeel heeft gemeend hieraan een bijdrage te kunnen leveren door op een hoger niveau het thema ‘stadsontwikkeling’ te introduceren. Door twee inleiders uit te nodigen, die vanuit geheel verschillende perspectieven hun visie presenteerden om tot een ‘gegroeide’ stad te komen, werden opties ter tafel gebracht die bruikbaar kunnen zijn. Daarnaast werd – ter lering en ter inspiratie - door architect Wim Maas een overzicht gegeven van nationale en internationale voorbeelden van stadsontwikkeling.

Met de debatavond en het verslag daarvan op de website van Architectuurcentrum Rondeel, heeft het Rondeel een aanzet gegeven om op een andere manier te kijken naar mogelijkheden om te komen tot een ‘gegroeide’ , vitale, of zoals inleider Daan Josee het noemt, een adaptieve stad (of stadsdeel zoals het Havenkwartier) te komen.

1 introductie

Waar is de gegroeide stad?

Een algemene inleiding voor het debat **De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen** *gehouden op 17 maart 2005 in Architectuurcentrum Rondeel*

Omstreeks 1900 was er sprake van grootschalige stadsuitbreidingen als gevolg van de industrialisatie en de trek van platteland naar de stad. Deze ontwikkeling maakte een eind aan het kaveltje voor kaveltje groeien van de stad waardoor een gevarieerd stadsbeeld kon ontstaan. Richtlijnen, wetten en brede visies waren nodig om de mega stadsuitbreidingen in goede banen te leiden. Nu, honderd jaar later, is niet stadsuitbreiding maar stadsvernieuwing de belangrijkste bouwactiviteit in steden en werkt die destijds zo gewaardeerde regulering steeds vaker als een knellend harnas.

Bestemmingsplannen, bouwbesluit en welstandsnota's. Het zijn de belangrijkste maar lang niet alle regels waar het Nederlandse bouwen, waar dan ook, aan moet voldoen. In vrijwel geen enkele Nederlandse gemeente zullen stedenbouwkundige ontwikkelingen plaatsvinden zonder daaraan een grondige studie en planvorming vooraf te laten gaan. Ongeacht of het nu om herstructurering van bestaande stadsdelen gaat of om uitleggebieden zoals vinexlocaties. Bestemmingsplannen kwantificeren vervolgens tot in detail (o.m. functie, materiaalgebruik en maatvoering) de uitwerking van die plannen. Er zijn vele argumenten om deze algemeen toegepaste werkwijze verantwoord maken. Veelal zijn die argumenten terug te voeren op de omvang van een stedenbouwkundige activiteit. Zo zal een vinexwijk, waar honderden of soms duizenden woningen in slechts enkele jaren uit de grond gestampt worden, nooit gerealiseerd kunnen worden zonder planmatige aanpak - al was het alleen al om de exploitatie rond te krijgen. Wetten zorgen ervoor dat de planvorming zich volgens vaste kaders ontwikkelt. Angst is veelal raadgever in die wetgeving. De welstandsnota's die de omvang en het uiterlijk van de bebouwing bepalen, komen voort uit angst voor slechte esthetiek ('anders wordt het een zootje'). Angst voor slechte woonomstandigheden leiden tot begrenzing van geluid, stank of onrust brengende activiteiten en opgelegde functiescheidingen voorkomen dat overlast ontstaat. Zo ontstaan onze woonwijken, bedrijvenparken en groengebieden. Keurig gescheiden, indien nodig fraai van aanzien en aangenaam om te wonen, te werken of te recreëren. Deze aldus geschetste situatie kenmerkt de periode vanaf begin 1900.

Waar is de VVV?

Het moment dat onze steden met enorme uitbreidingen te maken kregen als gevolg van de industrialisatie en de trek van platteland naar stad dateert al van vóór 1900. Die eerste, ongebreidelde stadsuitbreidingen hadden meestal een slechte kwaliteit waarbij speculatie van grondbezitters leidde tot dubieuze woningbouw zoals nog zichtbaar is in veel negentiende-eeuwse stadswijken. De regulering, die met de woningwet uit 1906 aanving, heeft uiteindelijk de leefbaarheid in onze steden grotendeels mogelijk gemaakt. Het planmatig ontwikkelen en het sterk reguleren van wat wel en niet mogelijk is in de bebouwde omgeving, heeft zijn nut dus bewezen.

Voor de oudere stedelijke bebouwing is het vaak merkwaardig dat de regelgeving in de periode waarin ze ontwikkeld werd niet van toepassing was maar na de invoering ervan wel. Opvallend is overigens dat de langzame groei van de oude

steden (dus vooral vóór 1900), heeft geleid tot een bebouwde omgeving die over het algemeen meer wordt gewaardeerd dan de nieuwe steden of stadsdelen - die snel groeiden volgens een planmatige en gereguleerde aanpak. Er zal geen VVV zijn die er voor kiest om zich in een vinexwijk te vestigen in plaats van in het stadscentrum.

Experimenten
Sinds enkele jaren is de roep om deregulering steeds groter geworden. Monotone stadsbeelden en monoculturen in grote delen van de stad worden steeds minder gewaardeerd, zowel in esthetisch als in sociaal opzicht. Experimenten met zogenoemd 'welstandsvrij' bouwen en het voorzichtig mengen van functies zoals in woonwerkwoningen zijn daar zichtbare resultaten van. Het voorkomen van hinder is in een groeiende claimcultuur echter nog steeds een belangrijk item. De huidige 'dichtgetimmerde' bestemmingplannen dekken risico's daaromtrent goed af. Bestemmingsplannen zijn daarentegen weinig flexibel en de rigiditeit waarmee ze gehanteerd worden schiet nogal eens het doel voorbij. In dit verband wordt thans regelmatig gesproken over de 'preciezen' en de 'rekkelijken', waarbij de eerste nauwgezet de letter van de wet volgen terwijl de laatste een ruimere opvatting voorstaan. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat (sommige) bestemmingsplannen in de toekomst een ruimere jas krijgen. Experimenten zullen moeten uitwijzen in hoeverre er een evenwicht mogelijk is om 'wilde stedenbouw' te combineren met gezonde, veilige, milieuvriendelijke en gemengde woon-, werk- en recreatiegebieden.

De terugtredende overheid
Het oprekken van grenzen en het invoeren van een grotere flexibiliteit zou kunnen leiden tot een stadsbeeld dat vergelijkingen vertoont met de gegroeide stad waarin een grote mate van multifunctionaliteit en een gevarieerd stadsbeeld bepalend zijn. Dit betekent dat de overheid zich (gedeeltelijk) terugtrekt en vertrouwen geeft aan het zelforganiserende vermogen van burgers en marktpartijen. In plaats van een sturende moet de lokale overheid dan vooral een controlerende taak hebben om te voorkomen dat machtige marktpartijen hun gang kunnen gaan ten nadele van de zwakkere in de samenleving. Bovendien zal zij de relatie met economische, sociale en ruimtelijke ontwikkelingen op regionaal en zelfs landelijk niveau beheren. De huidige generatie bestuurders, beleidsmakers, ontwikkelaars, opdrachtgevers, stedenbouwers en architecten heeft weinig tot geen ervaring met stedenbouw die op deze visie is ontwikkeld. Toch zijn er elders stedenbouwkundige voorbeelden te vinden die in meer of mindere mate verwantschap vertonen met zelforganiserende ontwikkelingen zoals die kunnen plaatsvinden als de overheid zicht terugtrekt.

De Deventer situatie
In Deventer zal de nieuw te bouwen woonwijk Steenbrugge na de vrijwel gerealiseerde Vijfhoek vooralsnog de laatste (?) stadsuitbreiding zijn. Daarnaast zijn binnen de bestaande stadsgrenzen op verschillende locaties herstructureringen in uitvoering of in voorbereiding. Denk daarbij aan de Raambuurt, Hoornwerk en de Rivierenbuurt. Ook het Havenkwartier is een locatie waar herstructurering aan de orde is. Een aantal van deze buurten is destijds ontstaan volgens de strakke structuren zoals die na 1900 werden gehanteerd. Maar stadsdelen als de Raambuurt en het Havenkwartier zijn ouder en hebben een opbouw die is gegroeid. De Raambuurt is inmiddels vrijwel in één projectplan

vernieuwd, waarbij in een masterplan rekening is gehouden met bestaande stratenpatronen en een gevarieerd architectuurbeeld dat probeert aansluiting te vinden bij (bestaande) stedelijk beelden. Voor het Havenkwartier is de herontwikkeling volgens een totaalplan vooralsnog niet haalbaar. De vraag dringt zich op of hier zelforganiserende ontwikkelingen wel mogelijkheden kunnen bieden waarmee het systeem van de 'gegroeide stad' een nieuwe impuls kan krijgen.

Havenkwartier: ruimte voor ontwikkeling

In oktober 2004 besloot het gemeentebestuur van Deventer om de plannen voor de ontwikkeling van het Havenkwartier voorlopig op de schap te leggen. Het ontbreken van een sluitende grondexploitatie was de belangrijkste reden voor het uitstel en de samenwerking met de betrokken projectontwikkelaars werd opgeschort. Verantwoordelijk wethouder Bert Doornebos greep deze beslissing aan om "de tijd zijn kans te geven", want de tijd biedt mogelijkheden om tot betere plannen te komen. Gevolg is wel dat iedere ontwikkeling van dit markante, spannende en interessant gelegen gebied op slot komt te liggen.

Architectuurcentrum Rondeel vraagt zich af of er geen alternatieven mogelijk zijn voor de ontwikkeling van het Havenkwartier, waarbij wordt afgestapt van een totaal masterplan zoals dat nu in de la ligt. Voordat de economische tijden weer voldoende positieve wendingen hebben gekend om een verantwoorde exploitatie mogelijk te maken, zoals de gemeente Deventer die voor ogen heeft, zijn we immers minstens tien jaar verder. Toch zouden intussen zelforganiserende ontwikkelingen kansen kunnen bieden voor een gefaseerde revitalisering van het gebied. Bottom-up in plaats van top-down! Zo wordt niet alleen verdere verloedering van het gebied voorkomen maar ontstaan er ook mogelijkheden voor initiatieven die tot verrassende en creatieve invullingen kunnen leiden. Nu eens niet de voorspelbare oplossingen van door projectontwikkelaars ingegeven stedenbouwkundige verkavelingen met architectuur die niet altijd recht doet aan de typische omstandigheden in dit bijzondere gebied omdat commerciële overwegingen voorrang krijgen.

Kan dat zomaar?

Het opzij zetten van een traditionele procesgang - verlopend van masterplan, bestemmingsplan, stedenbouwkundige en architectonische invulling, liefst onder supervisie van een hoofdarchitect - zou een schokkende gebeurtenis zijn. Het hele old boys netwerk komt daarmee op de tocht te staan. Bovendien vraagt een 'vrije ontwikkeling' om het negeren van veel beperkende wet- en regelgeving zoals bijvoorbeeld een bestemmingsplan. Die wetgeving heeft immers de huidige bedrijfsactiviteiten in het gebied mogelijk gemaakt; diezelfde, voorwaarden-scheppende wetgeving staat vervolgens wel de ontwikkeling van bijvoorbeeld 'wonen' in de weg. Bovendien heeft de veelal vervuilde grond in het gebied een remmende werking op iedere functiewijziging of bouwactiviteit die wordt voorgesteld.

Als al die beperkingen terzijde worden geschoven, ontstaat er ruimte voor ontwikkelingen en echte vernieuwing. Betekent deze onconventionele werkwijze dat er een gedoogcultuur wordt ingevoerd die leidt tot de 'Vrijstaat Havenkwartier'? Menig gemeentebestuur keek met afgrijzen naar Ruigoord. Deze onder de rook van Amsterdam gelegen autonome gemeenschap bood destijds heftig verzet tegen de zogenaamd noodzakelijke ontruiming ten gunste van de aanleg van de

Afrikahaven. Deze containerhaven was voor het economisch herstel van Amsterdam toch zo hard nodig. Intussen is die haven een spookhaven gebleken en is twee jaar (!) na gereedkomen het eerste en tot nog toe enige schip gelost....

Voorbeelden
Er zijn twee uiterste manieren waarop een stad kan worden georganiseerd: strak geleid door ‘mannen in pakken’, met veel kans op onderdrukking of laissez-faire van onderop met veel kans op rommel en overlast (aldus Arie van der Krogt, moderator Stadsdebat in Rotterdam).
Een bekend voorbeeld van de laatste variant is Lagos (waarover Rem Koolhaas een documentaire maakte). Het disfunctioneren van Lagos is op een bepaalde manier functioneel en daar weet men gebruik van te maken. Lagos, zo zag Koolhaas, heeft een energie en een inventiviteit waar de rest van de wereld een voorbeeld aan zou kunnen nemen. De traditionele opvattingen over stedenbouw en architectuur worden door de dynamische ontwikkelingen in de stad ondergraven. Improvisatievermogen, creativiteit, flexibiliteit en onconventionele oplossingen maken dat de stad functioneert.
Valt er te speculeren over het gebruik van dit bottom-up model in Nederland? Zijn er voor Nederland (i.q. Deventer, Havenkwartier) bruikbare elementen in aanwezig? Of lopen we dan de kans dat het informele gemystificeerd wordt? Het model heeft twee kanten: enerzijds het risico van de chaos en de corruptie, anderzijds het comfort van een florerend handels-, bedrijfs- en/of woongebied.
Naast de 14 miljoen inwoners tellende metropool Lagos zijn er ook voorbeelden op kleinere schaal te vinden. Zo is in Manhattan, New York een voortdurende verschuiving van zelforganiserende en ontwikkelende wijken waar te nemen. Verpaupering trekt daar kunstenaars aan die opgevolgd worden door galeries, horeca en middenstand. De daardoor oplopende prijzen doet de kunstenaars weer vertrekken naar een volgende verpauperde buurt waarna het opkrikkende proces zich herhaalt. Ook in Antwerpen zijn wijken waar het ontbreken van een top-down benadering tot vitale resultaten leidde.

Ook een kwestie van vertrouwen
De voorbeelden laten zien dat de mogelijkheden tot zelforganisatie van een stad veel groter zijn dan veel beleidsmakers durven denken en daarvan valt veel te leren. 'Wilde stedenbouw' kan kennelijk leiden tot een stedelijke conditie die werkt. Het zou een grote vergissing zijn om het Deventer Havenkwartier te vergelijken met steden als Lagos, New York of zelfs Antwerpen. Maar is er in het zelforganiserende vermogen van een stad of wijk een wetmatigheid te herkennen die toch voor de Deventer situatie bruikbaar is? Door op zoek te gaan naar de essentie van het fenomeen, bijvoorbeeld in andere disciplines dan de stedenbouw en architectuur (denk aan de optiebeurs....?), zijn er modellen te vinden die universeel zijn en die aantonen dat vanuit chaos toch altijd weer hanteerbare structuren ontstaan. Met deze modellen kan vertrouwen worden gewekt. Vertrouwen in processen, in de effecten van het laissez-faire, vertrouwen in burgers en ondernemers.

Wat betekent dit voor het Havenkwartier?
Om de ontwikkelingen in Havenkwartier vlot te trekken en een nieuwe impuls te geven zal eerst onderzocht moeten worden in hoeverre het gemeentebestuur bereid is om de teugels los te laten en het ‘wilde stedenbouwen’ zijn kans te geven (in navolging van bijvoorbeeld het welstandsvrij bouwen)? Voorbeelden die in geen

verhouding staan met de schaal van de Deventer locatie zullen daarbij niet toereikend zijn. Algemeen geldende wetten kunnen daarentegen wel een bijdrage leveren in het geven van vertrouwen. Wat zijn overigens in het Havenkwartier de beperkingen precies en wat zijn de mogelijke kansen precies? Is het alleen maar een kwestie van geld? Zijn er alleen maar kansen voor randverschijnselen die bereid zijn zich buiten de bestaande wet- en regelgeving op te houden, zoals broedplaatsen of clusters van kunstenaars of leisure, theaters, galeries e.d.?
En: wat is er aan condities vereist – afgezien van de huidige invulling, functionering en staat van het gebied – om de voorgestelde 'vrije ontwikkeling' te kunnen starten? Voor Architectuurcentrum Rondeel is daarnaast van belang hoe dergelijke ontwikkelingen zich vertalen naar ruimtelijke vormgeving.

Stimuleren
Het is interessant om te onderzoek hoe de gegroeide stad anno 2005 weer kansen kan krijgen. Welke voorwaarden zijn daarvoor nodig, welke startcondities moeten er zijn en op welke wijze kunnen woekeringen of onevenwichtigheden voorkomen worden. Waar liggen de grenzen van de vrijheid en hoe worden extremiteiten beteugeld. De balans tussen positieve en negatieve ontwikkelingen is kwetsbaar. Stimuleren zal een belangrijke instrument kunnen zijn. Zo kan met een ontwerpwedstrijd, al of niet gekoppeld aan te verkrijgen subsidies of premies, kwalitatief hoogwaardige invullingen worden gestimuleerd (verg. het fonds van de Amerikaanse Irwin-Sweeney-Miller Foundation in Columbus, Indiana maar ook de premies die de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) toekent aan ingediende plannen die bijdragen aan de ontwikkeling van Industrieel Flexibel en Demontabel bouwen (IFD)). Vaak werkt een goed voorbeeld als een katalysator om een kwalitatief hoogwaardige ontwikkeling in gang te zetten.

Het debat
In Antwerpen is wellicht een voorbeeld te vinden van een binnenstedelijke herontwikkeling waarbij de door de overheid ingegeven sturing en regelgeving een terughoudende rol speelde. Een toelichting over hoe dat proces geïnitieerd, gestimuleerd en gerealiseerd is, kan voor Deventer aanknopingpunten bieden voor een nieuwe visie op stadsontwikkeling.
Architectuurcentrum Rondeel neemt hiertoe het initiatief om ervaringsdeskundigen uit te nodigen waarbij bestuurders, beleidsmakers, stedenbouwkundigen, architecten, opdrachtgevers en ontwikkelaars, naast het brede publiek worden uitgenodigd het debat aan te gaan over de kansen voor de gegroeide stad.
Het debat zal op donderdag 17 maart breed worden opgestart met een introductie over de kenmerken van de gegroeide stad in de geschiedenis en een toelichting over een hedendaags voorbeeld zoals dat onder andere in Antwerpen te zien is. Aanvullend volgt een inleiding over het fenomeen van zelforganiserende principes waarbij de raakpunten met de gegroeide stad (i.q. Havenkwartier) worden genoemd.

werkgroep Architectuurcentrum Rondeel - Havenkwartier:
Daan Josee (architectenbureau Kristinsson, Deventer)
Marion Lanting (coördinator Architectuurcentrum Rondeel)
Wim Maas (Maas Architecten, Lochem)
Tom de Vries (Architectuurcentrum Rondeel, Deventer)

2 tekst van de uitnodiging

De ‘gegroeide’ stad

Tekst uitnodiging voor een debatavond **De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen** op 17 maart 2005 in Architectuurcentrum Rondeel

WAAR IS DE GEGROEIDE STAD?

Bouwactiviteiten verplaatsen zich steeds vaker van nieuwe uitleggebieden naar binnenstedelijke locaties. Stadsvernieuwing in plaats van vinex-locaties.
De vraag dient zich dan aan of de gebruikelijk uitvoerige planvorming ook voor binnensteden gehanteerd moet worden. Wordt een aantrekkelijke stedelijke structuur dan niet een saaie, monotone en monofunctionele wijk? Past een structuurplan, een bestemmingsplan of een welstandsnota wel bij het karakter van een bestaande en vaak geleidelijk gegroeide stad?

Hoe kan het anders, beter en aantrekkelijker?
Komt er na het ‘Wilde Wonen’ nu het ‘Wilde Stedenbouwen’?
Is het primaat van functiescheidingen straks taboe?
Kunnen we een stad weer geleidelijk laten groeien?
Wat vraagt dat van beleidsmakers, van burgers en van ondernemers?

Met de gestokte ontwikkeling van het Havenkwartier zijn
deze vragen voor Deventer plotseling actueel geworden.

DEBAT
Onder de noemer ‘Waar is de gegroeide stad?’
opent het Rondeel het debat over deze thema’s.

DATUM: 17 MAART 2003, , 19.30 UUR
IN ARCHITECTUURCENTRUM RONDEEL

SPREKERS

- *Noud de Vreeze (directeur Stichting Welstandstoezicht Noord-Holland)*
  over de kenmerken van de historisch gegroeide stad.

- *Wim Maas (architect te Lochem en voorzitter programmaraad Rondeel)*
  over een voorbeeld uit Antwerpen waar een verpauperde binnenstad als gevolg van een positieve impuls revitaliseert.

- *Giep Hagoort (lector Kunst & Economie aan de HKU te Utrecht)*
  over de noodzakelijke voorwaarden om het ‘zelforganiserend principe’ in gang te zetten waarmee een kwalitatief hoogwaardige stedenbouwkundige ontwikkeling gestimuleerd kan worden.

3 inleiding sprekers

Rondeel

Uitnodiging

17 maart 2003, 19.30 uur

WAAR IS DE GEGROEIDE STAD?

RondeelDebat

De ‘gegroeide’ stad

Inleiding van de debatavond door Daan Josee, architect en lid programmaraad Architectuurcentrum Rondeel
Debat **De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen** Deventer, 17 maart 2005.

Geachte aanwezigen,

Iedereen heeft het wel eens meegemaakt. Een leeg veld, een onverwacht geluid en plotseling wordt de stilte doorbroken door talloze vogels die het luchtruim kiezen. Een grote warreling van vogellichamen, vleugels en veren, en er raakt er niet een beschadigd!
Terwijl het in de natuur toch een redelijk offer lijkt als er bijvoorbeeld twee van die tallozen met geknakte vleugels neerstorten.
Maar nee, niet één! Geen gekreukeld veertje! Hoe is dat mogelijk!
En wat heeft dat te maken met de gegroeide stad!

Wel, wat die vogels doen, en nog meer dieren, wordt met een term, afkomstig uit de ethologie, zwermintelligentie genoemd. Dat komt in de samenleving en bij groepen mensen ook voor en we vinden het weer interessant.

Er zijn nog meer van die termen in zwang. Steevast genoemd in het kader van de netwerksamenleving. Je komt ze tegen in allerlei toepassingen. Het is dus kennelijk iets dat aan de gang is.
Emergent gedrag, zelforganisatie en zelfsturing, transitie-, interactief-, en procesmanagement, timescaping. Ze hebben allemaal iets gemeen. Ze verraden een bijzondere aandacht voor het belang van de kennis van onderop.

Er is op dit ogenblik op vele gebieden in de maatschappij een zoeken gaande hoe je top-down kennis kunt vitaliseren met bottom-up informatie en natuurlijk ook andersom. Zelfs multinationals geloven er niet in dat je het bedrijf uitsluitend van bovenaf kunt sturen. Ze laten de toekomst van het bedrijf niet afhangen van een enkele getalenteerde topmanager (leiderschapsillusie).
Het zal niet verbazen dat we deze benadering ook tegenkomen in de planologie en de stedelijke vernieuwing.
Een mooi voorbeeld van sturing van bovenaf is de klassieke blauwdrukplanologie met hard afrekenbare doelen binnen een afzienbare tijd en typerende opkomst en vervalcycli van de monofunctionele wijken, die er het product van zijn.

De ‘blauwdrukplanologie’ wil men alom vervangen door ontwikkelingsplanologie (ook wel spottend judoplanologie genoemd) waarin betrokken partijen naast elkaar en niet achter elkaar werken aan alle betekenislagen van de stad en waar in het economische model óók de kwetsbare onderdelen worden meegenomen als historie, schoonheid en ecologie.
In deze aanpak winnen de ontwerpende disciplines weer aan betekenis, omdat ze gelijkwaardig aan andere partijen aan tafel zitten.
Als we naast elkaar werken kunnen veel schotjes weg, alsmede veel ingewikkelde regelgeving die gaat over het doorgeven van het estafettestokje.
We gaan van kenniseilanden naar een meersporenaanpak.
Laten we de zee tussen de kenniseilanden dempen en daarmee de afstemverliezen tussen de disciplines elimineren.

Het zal duidelijk zijn dat bedoelde benaderingswijze ook effectief kan worden ingezet om in de economische belangen de machtsverhoudingen cultureel te doorbloeden.

Hoe zit het nu met wat wij voor deze debatavond de “gegroeide” stad genoemd hebben. Daarmee hadden we aanvankelijk onze eigen binnenstad voor ogen. Adaptief, sterk, weerbaar, mooi, divers, spannend, inspirerend, vol verhalen, multifunctioneel, altijd in ontwikkeling, nooit af en zelden omstreden. Een perfecte balans tussen orde en vernieuwing.
De Deventer binnenstad lijkt eigenlijk alle gezochte kenmerken te bezitten.

De grote vraag is nu hoe we de kwaliteiten van de “gegroeide” stad in onze planmatige stedelijke vernieuwing kunnen opnemen.
In het ordenen, of dat nu stedenbouwkundig of anderszins is, gaat het om het vergroten van de bewegingsvrijheid.
Het is voor ontwerpers moeilijk te accepteren dat de uitkomst van dat doel er niet altijd ordelijk uitziet, zelfs bijna tegennatuurlijk, vanuit hun vakdiscipline gezien.

Het gaat niet zomaar. Het betekent nogal wat voor de vakuitoefening voor alle betrokken partijen. Het vraagt bijna een omkering van de bestaande denkkaders.
Hoe organiseer je dat sturen in multidisciplinaire teams?
Hoe liggen de verantwoordelijkheden?

Het is gebruikelijk dat debatten zich afspelen rondom een duidelijke kern, daardoor is het zoekende spreken enigszins in onbruik geraakt. Omdat de kern van het onderwerp van vanavond gecentreerd is om de zelforganiserende regelmechanismen, moeten we misschien weer een beroep doen op het zoekende spreken. We vragen daarvoor aan u uw medewerking.

Om de debatcyclus een goede start te geven hebben we vanavond drie sprekers uitgenodigd om vanuit drie zeer verschillende beeldhoeken alvast enig licht op deze materie te werpen: Noud de Vreeze, Wim Maas en Giep Hagoort.

Laten we hen aan het woord laten.

Daan Josee.

4 inleiding Noud de Vreeze

Uitnodiging

17 maart 2003, 19.30 uur

WAAR IS DE GEGROEIDE STAD?

Architectuurcentrum Rondeel

RondeelDebat

De ‘fatsoenlijke’ stad

Inleiding door
dr. Ir. Noud de Vreeze
debat De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen (ZOV)
Deventer, 17 maart 2005.

Alle steden zijn gegroeid. Zelfs over Lelystad en Almere is een korte geschiedenis van ontwikkeling en groei te vertellen. “Waar is de gegroeide stad?”, titel van dit symposium is mijns inziens dus een wat wonderlijke vraag. De gegroeide stad is overal, alle steden zijn, hoe dan ook, gegroeid. Waar het mijns inziens om zou moeten gaan, is zicht te krijgen op succesvolle groeifactoren van steden. Wat maakt een stad succesvol, waardevol en betekenisvol in de ogen van bewoners die er wonen en werken, kinderen die er opgroeien, bezoekers die er op bezoek gaan, ondernemers die er investeren, scholieren en studenten die er studeren? De organisatoren van dit symposium vragen zich af hoe een geleidelijk gegroeide stad vernieuwd kan worden zonder te vervallen in het saaie, monotone en mono - functionele resultaat van veel moderne nieuwbouwwijken.

Er is de fysieke stad, die de drager is van alle stedelijke processen en er is de culturele en imaginaire stad, zoals die bestaat in de verhalen en in de beleving van alle betrokkenen. Tussen die twee bestaat een gecompliceerde samenhang, waarover Italo Calvino zo’n prachtig boek schreef: “De onzichtbare steden”.
Mijn vraag zal zijn: hoe kan, in een vruchtbare wisselwerking tussen beide, het zichtbare en het onzichtbare, het succes van een stad worden bevorderd; met welke politieke en maatschappelijke initiatieven kan het succes van een stad worden gewaarborgd voor de toekomst? (Ik ga ervan uit dat het mogelijk is om enkele algemene thema’s te beschrijven die kunnen rekenen op algemeen enthousiasme; als daarna de uitwerking komt, en de nadere detaillering, zal er nog voldoende ruimte blijven voor meningsverschillen…). Ik richt me daarbij vooral op de verantwoordelijkheid en de inspanning die verwacht mag worden van lokale overheden. Anders dan de pleitbezorgers van een meer liberale stadsplanning en ruimtelijke ordening, verwacht ik nog steeds van overheden dat zij het voortouw nemen om procedures en doelstellingen te beschermen en te waarborgen die kwetsbaar zijn en die niet als vanzelf voortkomen uit marktgestuurde processen.

De hoogbejaarde Amerikaanse econoom Galbraith presenteerde enige jaren geleden tijdens een lezing in Den Haag een programma voor wat hij beschouwde als een 'fatsoenlijke' samenleving, a ‘decent’ society. Vanuit het perspectief van de Amerikaanse cultuur ging Galbraith in op de universele wenselijkheid van gelijke economische kansen voor iedereen, een gelijkmatige verdeling van welvaart en invloed, mogelijkheden van goed onderwijs los van de economische en maatschappelijke status van het milieu waarin men opgroeit, bescherming van en waarborgen voor menswaardige levensomstandigheden voor ouderen en gehandicapten, een rechtvaardige openbare gezondheidszorg, een duurzame bescherming van het natuurlijke milieu en een radicale beperking van energie- en grondstoffen verslindende consumptie, een rechtspraak die gebaseerd is op de expliciete bescherming van menselijke waarden en niet gebaseerd op vooroordelen en maatschappelijke ongelijkheid, het tegengaan van een agressieve segregatie van bevolkingsgroepen, bevordering van pluriformiteit en creativiteit in cultuur en politiek en tenslotte het streven naar een vreedzame coëxistentie van volkeren en een rechtvaardige mondiale spreiding van welvaart.

Wie zou niet dergelijke prachtige ambities onderschrijven?
Het is schokkend om in het perspectief van onze dagelijkse ervaringen de zaken weer eens te stellen

in termen van dergelijke algemene doelstellingen.
Het leek me een aardig experiment om eens een programma te ontwerpen voor wat genoemd zou kunnen worden het verstedelijkingsbeleid. De vraag die ik zal proberen te beantwoorden is, hoe, in navolging van het prettig abstracte idealisme van de bejaarde Galbraith, in een 'fatsoenlijke' samenleving de stadsontwikkeling eigenlijk plaats zou moeten vinden en waar stadsontwikkelingsbeleid zich op zou moeten richten. ("Stadsontwikkeling" is veelal de naam van een dienst, een gemeentelijke organisatie, maar het is ook een werkwoord, een activiteit: het ontwikkelen van de stad…)

De achtergrond van deze vraagstelling is natuurlijk dat ik vind dat de stadsontwikkeling soms ongewenste resultaten heeft: er wordt vaak slordig met ruimte en met bouwwerken omgegaan, agressief, ongeïnspireerd, schreeuwerig commercieel, of juist heel schraal, armoedig en saai. De stad is oorlog terwijl het vrede zou moeten zijn. De stad is vuil terwijl de stad schoon zou moeten zijn. Heel veel steden zijn lelijk, terwijl ze mooi zouden kunnen zijn. De stad is om geld aan te verdienen, terwijl de stad er is om aan mensen veilige en inspirerende levensomstandigheden te bieden. Ik zal in het vervolg van mijn betoog, in navolging van Galbraith, vooral benadrukken waar volgens mij een 'fatsoenlijke' stadsontwikkelingsbeleid op gericht zou moeten zijn.
Wat is het programma voor 'a decent urban development'?? Ik heb wat daarbij in me opkomt geordend in acht stellingen.

1. Streven naar schoonheid
Schoonheid speelt in mijn programma voor een fatsoenlijke stadsontwikkeling een belangrijke rol. De praktijk van de stadontwikkeling wordt, lijkt me, te weinig bepaald door ideeën over schoonheid en stedelijke allure, en te veel door incidentele bouwplannen, toevallige eigendomsverhoudingen, statistische en financiële abstracties, en procedurele randvoorwaarden.
Is niet iedereen uiteindelijk toch vooral door stedelijke sferen gefascineerd als ze in termen van schoonheid zijn te beleven: de schoonheid van een oude binnenstad, of de schoonheid van een park in de herfst, of de schoonheid van grachten en singels? Maken we nog mooie pleinen in onze nieuwbouwwijken en zijn al die kantoren langs snelwegen en op bedrijventerreinen nog te beleven als mooie stedelijke gebieden?
In een 'fatsoenlijke' stadsontwikkeling is mijns inziens het openbaar bestuur op lokaal niveau bij uitstek de partij, die alle actoren in de stadontwikkeling voortdurend en met alle middelen onder druk moet zetten om naar meer dan gemiddelde stedenbouwkundige kwaliteit te streven en om de verstedelijking op regionale schaal zodanig te reguleren dat stedelijke gebieden in termen van schoonheid kunnen worden beleefd.

2. Beschermen van kwetsbare doelstellingen
Bouwen in de stad moet uiteindelijk gebaseerd zijn op de ambitie van alle betrokkenen om kwetsbare culturele en sociale doelstellingen te beschermen. In Amsterdam moest destijds de bouw van een operagebouw gered worden door er een kantoorgebouw omheen te bouwen; voor nieuwe woonwijken met vier- of zes- of zelfs tienduizend woningen blijkt de laatste jaren steeds weer geen financieel draagvlak te zijn voor iets wat op een centrum lijkt. Wie exploiteert de nieuwe stadsparken die op lange termijn zo waardevol kunnen blijken in de waardering van woonwijken?

3. Het primaat van het openbaar bestuur
In een fatsoenlijke samenleving worden de hoofdlijnen van de verstedelijking, zowel op het niveau van doelstellingen als voor wat betreft de concrete actuele verstedelijkingsprocessen, uiteindelijk vastgesteld door een democratisch gekozen openbaar bestuur.
De Nederlandse samenleving heeft in de naoorlogse jaren een respectabele traditie opgebouwd in de vorm van een ruimtelijk ordeningsbeleid, in structuurschema's voor verstedelijking en stedelijke vernieuwing, voor verkeer en vervoer, groenvoorzieningen, recreatie en werkgelegenheid,

milieubeheer en publieke investeringen ter ondersteuning van het locatiebeleid en de grote infrastructurele werken. Hoewel de richtinggevende concepten van dit beleid voortdurend onder druk staan en aan erosie onderhevig zijn, is het de moeite waard om het principe van een centraal geleide en op hoofdlijnen politiek vastgestelde ordening op hoofdlijnen voor de inrichting en het gebruik van het Nederlandse grondgebied te koesteren. Ik vind het begrip 'terugtredende overheid' een buitengewoon vaag begrip, maar voorzover ik me er iets bij kan voorstellen levert het voor de praktijk van de stadsontwikkeling mijns inziens weinig verheffends op: een ongeregisseerde kakofonie van makelaars en projectontwikkelaars, die de uitkomsten van hun exploitatieopzetten en omzetverwachtingen vertalen in vierkante meters bruikbaar vloeroppervlak met een duurzame maar zo goedkoop mogelijke gevel op een optimale plek in de stad....
Dit is wellicht een karikatuur; maar laat het dan zo zijn dat het openbare bestuur de zaken pas uit handen geeft als het tegendeel is bewezen. Dat zou heel wat plat ongerief in de bouwproductie kunnen schelen.
Een fatsoenlijke samenleving ontwikkelt voor de uitwerking en detaillering van het verstedelijkingsbeleid op verschillende schaalniveaus daarmee corresponderende niveaus van openbaar bestuur. De kracht van de traditie van de West-Europese stad ligt mijns inziens in dit model van naar schaalniveaus onderscheiden stedelijk bestuur waarin rijk, provincie en gemeenten een goed afgebakende eigen verantwoordelijkheid hebben, in samenhang maar ook in een goed onderscheid tussen bevoegdheden en belangen waarover op een bepaald niveau moet worden beslist.
Voor de nieuwe opgaven die zich aandienen in de sfeer van stadsontwikkeling en ruimtelijke ordening lijkt op dit moment de toevoeging van twee bestuurslagen noodzakelijk: een regionaal bestuur voor verstedelijkte agglomeraties met een evidente ruimtelijke en functionele samenhang, en een lokaal bestuur voor de ontwikkeling en het beheer van buurten en wijken. Dat betekent volgens mij dat Rotterdam en Amsterdam niet moeten worden opgeheven, maar dat er enerzijds regionale besturen moeten komen voor regionale besluitvorming over regionale ontwikkelingen en dat er anderzijds lokale buurt- en wijkgebonden besturen kunnen bestaan voor publieke zaken die dicht bij huis geregeld moeten worden. Dit geldt voor grote stedelijke agglomeraties, maar er is ook steeds vaker sprake van noodzakelijke samenwerking en afstemming in ruimtelijk beleid voor regionale verbanden van plattelandsgemeenten.

4. Primaat van de stedenbouw boven de architectuur

In een 'fatsoenlijke' stadsontwikkeling wordt het primaat van de stedenbouw boven de architectuur gewaarborgd. Met een metafoor wil ik proberen te verduidelijken wat ik bedoel. Bij het regisseren van een film moeten natuurlijk de afzonderlijke acteurs gestimuleerd worden om te improviseren en om een persoonlijke interpretatie van hun rol te geven. Maar uiteindelijk moet de film als geheel toch een overtuigend product zijn, waarin alle onderdelen een bijna vanzelfsprekende plaats hebben. Zo moet er ook een stedelijke en regionale regie zijn: op bepaalde plekken willen we een bepaald soort gebouwen en die gebouwen moeten zich gedragen in de regie die wordt nagestreefd op een hoger schaalniveau. Bouwers en projectontwikkelaars dienen zich te realiseren in welke regie ze een rol spelen, en als die regie er niet is dan dienen ze erom te vragen of samen een regie af te spreken. Dit geldt overigens zowel voor afzonderlijke nieuwbouwinitiatieven als voor onderhoudsprojecten en aanpassingen van de gebouwenvoorraad. Ik ken nogal wat woningbouwverenigingen die hun grootonderhoud afwikkelen op het niveau van de technische dienst, waardoor uiteindelijk waardevolle stedenbouwkundige ensembles verloren gaan. Maar ik ken ook nogal wat gemeenten die met veel bravoure structuurplannen en bestemmingsplannen ontwikkelen en vervolgens met een projectontwikkelaar in zee gaan die iets heel anders wil dan het structuurplan voorschrijft. En tenslotte ken ik nogal wat architecten die weinig op hebben met een al te gereguleerde stedenbouwkundige programmering: vrijheid, blijheid en na ons de zondvloed, dat is het adagium van veel architecten die het spectaculaire incident belangrijker vinden dan een weloverwogen stedelijke structuur.

Achter deze voorbeelden gaan grote ideologische meningsverschillen schuil; ik wil mij beperken tot een pleidooi voor een sterke en uitgesproken stedenbouwkundige regie, die improvisaties en persoonlijke ambities moet stimuleren, maar die tegelijkertijd de regisseursrol moet waarmaken. De stedenbouwkundige discipline heeft de afgelopen jaren veel terrein gewonnen, maar dat gebeurde alleen waar die discipline daartoe in staat werd gesteld en werd gelegitimeerd door een slagvaardige en doelbewust openbaar bestuur.

5. Het bevorderen van een brede belangstelling

Het openbaar bestuur, de landelijke en de lokale overheid, zou mijns inziens veel actiever moeten bijdragen aan het bevorderen van een brede belangstelling voor de stadsontwikkeling, voor architectuur en stedenbouw. Daarbij hoort ook het actief aan de orde stellen van allerlei nieuwe ontwikkelingen, thema's en discussies. De steden en de verstedelijkte gebieden in Nederland ontstaan door een opeenstapeling van bouwinitiatieven en ingrepen in de structuur van het stedelijke gebied en het landschap. De samenhangende en richtinggevende concepten daarvoor zijn aan erosie onderhevig. We leven in een periode van grote veranderingen in de betekenis van 'het stedelijke bouwwerk' en van de dragende functies op het platteland. Daarbij spelen allerlei factoren een rol, waarvan er twee in het actuele debat over de verstedelijking en de toekomst van de grote stedelijke agglomeraties centraal staan: de immens toegenomen mobiliteit en de daarbij horende dominante betekenis van de ontwikkeling van de infrastructuur voor verkeer en vervoer, èn het snel aan elkaar groeien van stedelijke gebieden, waardoor afzonderlijke gemeentegrenzen arbitrair worden.
Er is volgens mij nog een dominante factor in de huidige stadsontwikkeling en dat is de geweldig toegenomen macht van projectontwikkelaars. Met grote investeringen in grondaankopen kunnen ze een beslissingsbevoegdheid afdwingen over de bestemming en de inrichting van steeds grotere gebieden. Ik moet toegeven dat ik niet direct een antwoord op deze machtsconcentratie heb, maar ik vermoed dat een breed publiek debat en een vitaal cultureel circuit mede invloed kunnen uitoefenen op de marktoverwegingen die deze partijen hanteren bij hun beslissingen.
Misschien is het naïef, maar ik denk dat een brede culturele 'onderstroom' waarin de belangstelling voor architectonische, stedenbouwkundige en landschappelijke kwaliteiten wordt gekoesterd en wordt uitgedragen, van invloed kan zijn op het denken en handelen van projectontwikkelaars. De overheid, zowel lokaal als landelijk, zou dit mechanisme van culturele beïnvloeding voortdurend moeten stimuleren.

6. Samenhang en integratie

Een van mijn belangrijkste programmapunten voor een 'fatsoenlijke' stadsontwikkeling is mijns inziens het waarborgen van samenhang en integratie.
Integratie in plaats van segregatie en samenhang in plaats van fragmentatie vormen belangrijke principes die tot uitdrukking moeten komen in de functionele opbouw van steden en in de sociale opbouw van buurten.
De stad en de stedelijke cultuur zijn mijns inziens ten dode opgeschreven als functies uit elkaar vallen, gescheiden worden en als groepen in de samenleving zich in ruimtelijke territoria isoleren en met de rug gaan staan naar de rest van de samenleving.
Met alle macht zal de overheid als algemeen belang moeten waarborgen dat wonen en werken gemengd blijven en dat sociale segregatie wordt tegengegaan. Het nieuwe ruimtelijke ordeningsbeleid, zoals dat verwoord is in de Nota Ruimte, is in dit opzicht een gevaarlijke beleidsontwikkeling: er wordt vrij baan gegeven aan de aanleg van maar liefst 23.000 ha. bedrijventerreinen en lokale overheden krijgen een grote eigen bevoegdheid om daarvoor locaties aan te wijzen en programma’s te ontwikkelen.
Beter zou het zijn als met man en macht gewerkt zou worden aan de realisatie van tenminste drie doelstellingen:
- in grote woonwijken een draagvlak creëren voor voorzieningen in de sfeer van werkgelegenheid;
- het creëren van schaarste in het nu wel erg ruimhartig aanbieden van grond voor

bedrijfshuisvesting op monofunctionele bedrijventerreinen met een zeer lage dichtheid;
- naast dure woningen vooral ook goedkope woningen bouwen voor huishoudens met lage inkomens;
- en het tegelijkertijd realiseren van een inhaalslag in de goedkope naoorlogse woningvoorraad, met woningen in een duurdere categorie en met een verrijking van de stedenbouwkundige context waar die veelal te monofunctioneel is.

7. Het koesteren van de historische context
In een 'fatsoenlijke' samenleving is respect voor en het koesteren van de historische context van cruciaal belang. Een samenleving zonder geschiedenis lijkt me een samenleving zonder toekomst. De geschiedenis van de gebouwde omgeving is bij uitstek het geheugen van de samenleving waarin ambities en idealen van het verleden tot uitdrukking komen en tot bezinning aanleiding geven. Maar het is ook het decor waarin 'verandering', het verschuivende perspectief van opeenvolgende generaties, in beeld wordt gebracht. De gebouwde omgeving is als historische context een uitdaging en een bron van inspiratie: er is dat voortdurende dilemma van behoud of verandering, en er is die voortdurende opgave om een cultureel statement te formuleren over hoe de geschiedenis moet worden gehanteerd.
Ook dit lijkt me een thema waarin de overheid vooral als culturele factor, als stimulans voor ideeën en als inspirator voor debat zou kunnen optreden. Zelf het goede voorbeeld geven, maar dan ook: meehelpen een voedingsbodem te laten ontstaan voor nieuwe inspirerende concepten.

8. De zorg voor de openbare ruimte
Tenslotte: de zorg voor de openbare ruimte. Dat is een belangrijk praktisch programmapunt waarvoor de lokale overheid uiteindelijk de directe verantwoordelijkheid draagt. Het gaat daarbij om een adequate en inspirerende vormgeving, zodat de stedelijke samenleving het toneel kan zijn voor een vitale publieke cultuur.
Dat is abstract, maar ook heel concreet: een publieke ruimte die op orde is, die veilig is en die een zekere stedelijke schoonheid uitstraalt. Een ruimte om trots op te zijn.
De vormgeving en het beheer van de openbare ruimte vraagt om grote publieke inspanningen. Juist daar worden mijns inziens de laatste jaren de spanningen in de samenleving zichtbaar. De schreeuwerige commercialisering van binnensteden, de schraalheid van monofunctionele woonwijken, de leegte, ik weet er geen ander woord voor, de leegte van bedrijfsterreinen en kantorenlocaties, de armoedige vormgeving van de ruimtes rond de haltes voor openbaar vervoer, maar ook de verloedering van openbaar groen en de armoedige opeenstapeling van het meubilair van de openbare ruimte, waaruit blijkt dat niemand kennelijk meer in staat is om de zorg voor de openbare ruimte te coördineren.

Een “fatsoenlijk” stadsontwikkelingsbeleid begint en eindigt met een slagvaardig en geïnspireerd beleid op het gebied van de openbare ruimte. Het is het belangrijkste thema uit de geschiedenis van de Europese stad; het is altijd een cruciale indicator geweest voor de economische, sociale en culturele kwaliteit en vitaliteit van steden en van samenlevingen. We doen er volgens mij verstandig aan dit fenomeen, de openbare ruimte, te koesteren als een van de belangrijkste opgaven van alle disciplines en van alle organisaties en instellingen die in de stadsontwikkeling een rol spelen. Daarbij is het nodig een brede politieke en maatschappelijke belangstelling te bevorderen voor de tradities van het ontwerp en het beheer van de openbare ruimte in de stad en voor de opgaven die zich op dat terrein nu en in de toekomst aandienen.

Noud de Vreeze

5 inleiding Giep Hagoort

De ‘creatieve’ stad

Inleiding door
Giep Hagoort
debat De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen (ZOV)
Deventer, 17 maart 2005.

1. Mijn invalshoek: De creatieve stad (Landry) die zich op basis van stedelijke creativiteit ruimtelijk, economisch, sociaal en cultureel voortdurend ontwikkelt. Kunstenaars en vormgevers spelen hierbij een cruciale rol vanwege hun interdisciplinaire kennis omtrent artistieke processen (Hagoort).
2. Puur monodisciplinairen (planologen, stedenbouwkundigen, planontwikkelaars) zitten op een dood spoor. Hun kerkhoven zijn bedrijfsterreinen, vinexlocaties en grootstedelijke gebieden. Uitzonderingen daargelaten.
3. ZOV is nodig om situatie vanaf de grond toe anders aan te pakken. Binnen de ruimtelijke arena zien we twee groepen strijden om hun invloed en macht: de strategen en de creatieven.
4. De strategen zijn de monodisciplinairen aangevuld met beleidsmakers, adviesbureaus, projectontwikkelaars en politici: via blauwdrukken, regels, voorschriften en vriendjespolitiek de machtsstrategie uitstippelen.
5. De creatieven zijn kunstenaars, vormgevers, hun tassendragers en bezemwagens. Zij zetten hun creatief kapitaal (rond symbolische goederen) in om de omgeving te optimaliseren richting een creatieve stad.
6. Probleem: de strategen nemen het jargon van de creatieve stad en haar interactiviteit over en ontdoen het concept van de artistieke potenties. Gevolg: politici raken het spoor bijster terwijl de macht van de strategen versterkt wordt.
7. ZOV van de creatieven vraagt om stedelijke basiskampen om de strijd om invloed en macht te intensiveren. Het Havengebied is zo’n basiskamp, althans het kan het worden.
8. Een ZOV/basiskamp van creatieven combineert visievorming en daadkracht. Ten alle tijden zorgt een organiserend comité voor artistieke verbeelding, coördinatie, PR en debat. Creatieven dagen met guerrilla-acties strategen uit om kleur te bekennen. Daar waar strategen het zwakst staan (procedures zonder creatie) slaan creatieven toe.
9. Binnen een ZOV/basiskamp (en niet daarbuiten!) komt de dialoog tot stand met strategen die het eigenlijk ook anders willen. Die inzien dat hun spoor doodlopend is. Die werkelijk het concept van de creatieve stad (spontaniteit, vindingrijkheid, engagement) willen realiseren.
10. Een ZOV/basiskamp van creatieven boekt resultaten: gebouwen voor kunstenaars en vormgevers; coalities met bedrijven; uitmuntende reputatie in de pers.
11. 2010: De creatieven in Deventer laten de wereld zien hoe het Havengebied is uitgegroeid tot een voorbeeldfunctie van een creatieve stad. De ervaring wordt elders ingezet om gelijkgerichte resultaten te bereiken, bijvoorbeeld in Utrecht waar het postkantoor aan de Neude en de Neudeflat zijn getransformeerd tot een Europahuis voor de kunsten, bestuurd door een coalitie van creatieven en v/h-strategen.

Feed back
Tijdens de bijeenkomst van 17 maart zou ik de kunstenaars een prominentere positie hebben geboden om hun ideeën over het Havengebied te presenteren. Bijvoorbeeld de eigen website (digitaal basiskamp) als eerste stap feestelijk openen.
Vanuit Rondeel zou ik een permanente feed back club instellen die het proces beschrijft en leerervaringen in kaart brengt (zonder de verantwoordelijkheid van de kunstenaars over te nemen). Rond deze nieuwe kennis kunnen kleinschalige rondetafels met buitenstaanders gehouden worden.
Succes!
Giep 'ik zov me suf' Hagoort
6 april 2005.

6 nawoord programmateam Rondeel

Nawoord

debat **De Gegroeide Stad & Zelforganiserend Vermogen** (ZOV) - Deventer, 17 maart 2005.

Het thema 'De gegroeide stad' heeft met de inleidingen van Noud de Vreeze en Giep Hagoort twee varianten gekregen: 'De fatsoenlijke stad' en 'De creatieve stad'. Vanzelfsprekend groeit iedere stad, maar de titel van de op 17 maart door het Rondeel georganiseerde debatavond had natuurlijk betrekking op de langzaam gegroeide stad. Meer specifiek: hoe vernieuw je een bestaande, geleidelijk gegroeide stad(sdeel) met behoud van haar kwaliteiten, zonder te vervallen in het saaie en monotone beeld dat veel nieuwbouwwijken kenmerkt.
De Vreeze en Hagoort hielden beide een betoog dat niet alleen inhoudelijk sterke verschillende maar ook qua presentatie nogal uiteenliep.

De Vreeze wees vooral op de verantwoordelijkheid van de locale overheid. Zij moet het voortouw nemen om procedures en doelstellingen te beschermen en te waarborgen die kwetsbaar zijn en die niet als vanzelfsprekend voortkomen uit marktgestuurde processen. Daarmee keert hij zich tegen een liberale stadsplanning. In zijn gestructureerde verhaal lichtte hij zijn 8 stellingen toe die ten grondslag zouden moeten liggen aan een 'fatsoenlijke' stadsontwikkeling. Slagvaardig en geïnspireerd beleid moeten in een vitale stad en samenleving zowel economische, sociale als culturele kwaliteiten opleveren. De verantwoording daarvoor wordt door hem gelegd bij de politiek, de beleidsmakers en de stedenbouwkundigen. Daarbij ligt volgens hem de belangrijkste opgave bij het ontwerp en beheer van de openbare ruimte.

Hagoort is het in het geheel niet eens met De Vreeze. Geheel in overeenstemming met zijn filosofie van het zelforganiserend principe, liet hij het ogenschijnlijk aan de zaal over om de lijn van zijn betoog te bepalen. Op creatieve en luchtig bedoelde wijze wist hij desondanks de touwtjes in handen te houden. Kern van zijn boodschap was dat hij inzet op het zelforganiserend vermogen van kunstenaars, ook als het gaat om stedenbouwkundige ontwikkelingen en dat hij geen vertrouwen heeft in de strategen, zoals hij het locale bestuur en haar volgelingen noemt. Deze monodisciplinairen (planologen, stedenbouwers en ontwikkelaars) zitten volgens hem op een dood spoor en zitten niet alleen gevangen in wetten en regels maar ook in het netwerk van vriendjespolitiek en machtsstrategieën. De door De Vreeze genoemde vitale stad wordt volgens Hagoort vooral mogelijk dankzij de kunstenaars, vormgevers en hun tassendragers die hun creatieve kapitaal inzetten om tot een creatieve stad te komen. Vanuit een stedelijk basiskamp (zoals bijvoorbeeld het Deventer Havenkwartier) moeten zij hun zelforganiserend vermogen (ZOV) inzetten en met visie en daadkracht de vitale stad organiseren. Hagoort waarschuwt daarbij voor het gevaar dat de strategen de creatieven gaan inlijven. In zijn visie is het uitsluitend toegestaan om aan strategen die 'het anders willen' toegang te verlenen tot het basiskamp van de creatieven om zich aan te sluiten bij het concept.

Waar De Vreeze het primaat geeft aan de stedenbouwers geeft Hagoort dat aan de kunstenaars. De betekenis van de architectuur wordt door hen niet of nauwelijks

benoemd als resultaatbepalende kwaliteit. De inleiding van Wim Maas liet echter zien dat ook de architectuur een bijdrage kan leveren aan de revitalisering van een bestaande, maar verloederde stedenbouwkundige situatie. Maar in de voorbeelden die hij toonde werd ook het tegendeel bewezen. Maas stelt dat de (door strategen) opgelegde beeldkwaliteit in de architectuur een steeds bepalender rol speelt. Dat daarbij strategische overwegingen zoals veiligheid, angst voor 'Belgische toestanden' en de voorkeur voor modieuze en/of marktconforme architectuur (maar ook verouderde opvattingen over functiescheidingen), niet zelden tot bizarre stedenbouw kan leiden zoals zichtbaar was in de door hem getoonde voorbeelden.

Aanleiding voor de debatavond was de ontwikkeling van het Deventer Havenkwartier. Nu de gemeente Deventer het ontwikkelde masterplan voor dit gebied vooralsnog in de la heeft gelegd, rees de vraag: 'Hoe moet het verder met dit kansrijke gebied' en 'Hoe kan voorkomen worden dat het gebied ten prooi valt aan ontwikkelingen die geen recht doen aan de kwaliteiten ervan'. Ofschoon de drie inleidingen door De Vreeze, Maas en Hagoort uitgesproken opvattingen etaleerden, bleek er kennelijk onvoldoende raakvlak te zijn met de actualiteit in het Havenkwartier om de discussie met de zaal op gang te brengen.

Gespreksleider Daan Josee benadrukte in zijn afsluitende woorden dat hij de vertegenwoordigers van de typische lineaire blauwdrukplanologie miste met de kenmerkende opkomst en verval cycli van wijken, versus de vertegenwoordigers van de ontwikkelingsplanologie waarin parallel in plaats van volgtijdelijk gewerkt wordt in multidisciplinaire teams met het doel ook de zwakke functies, als schoonheid, duurzaamheid etc. een plaats te geven en opkomst en verval te temperen door verschillende ontwikkelingslijnen te onderkennen (als in de gegroeide stad).
Het verhaal van Noud de Vreeze is volgens Josee toch een opgepoetste versie van de vigerende aanpak. Dat levert nooit een adaptieve stad op, en dat is nu juist het essentiële verschil tussen de planmatige en de gegroeide stad. De laatste heeft een onvoorstelbare veerkracht, daar waar de planmatige stad opkomt en vervalt.
Josee vindt Giep Hagoort's verhaal nogal ingrijpend. Hij geeft het primaat aan de kunstenaars omdat het establishment het vertrouwen heeft verspeeld. De ontwikkelingsplanologie zit daar mooi tussen, omdat die in het multidisciplinaire team niet alleen kunstenaars toelaat, maar ook ecologen, bodemkundigen, architecten, stedenbouwers enz.

Ten tijde van de debatavond waren in het Havenkwartier al activiteiten ontwikkeld die vooralsnog vooral aansluiting vinden bij de stellingname van Giep Hagoort. Een aantal bestaande kunstenaarscollectieven uit Deventer en omstreken hebben zich inmiddels verenigd om in samenwerking met een aantal partijen uit het bedrijfsleven (o.m. horeca en architecten) een broedplaats te ontwikkelen. Concentratie van die activiteiten zullen gaan plaatsvinden in een aantal bestaande gebouwen rond het 'plein', direct achter de silo. Het plan dat zij ontwikkelden – waarin samenwerking en een inspanningsverplichting richting publiek zijn opgenomen – is voorgelegd aan het

gemeentebestuur. Vooralsnog heeft dit geresulteerd in een voorstel tot subsidiering van dit project met een bedrag van € 300.000,-. Dit voorstel zal 30 mei 2005 door de gemeenteraad worden behandeld.

Hoewel de door Architectuurcentrum Rondeel georganiseerde debatavond vooral een abstract en theoretisch karakter had, wil dat niet zeggen dat hetgeen aan de orde werd gesteld niet van betekenis kan zijn voor een verdere ontwikkeling van het Havenkwartier. Immers, het voorgenomen 'broedplaatsenproject' betreft formeel een periode van maximaal 5 jaar. Daarmee is dus niets zeker omtrent ontwikkelingen ná die periode. Monitoring van het startende kunstenaarsinitiatief zal moeten uitwijzen of de 'creatieve' stad, zoals Hagoort die voorstaat, structureel kansen kan krijgen. Zelfs de 'fatsoenlijke' stad van De Vreeze wordt dan mogelijk als strategen die 'het anders willen' zich daarbij kunnen aansluiten.

In de komende vijf jaar zal de ontwikkeling van het Havenkwartier een cruciale fase doormaken. Architectuurcentrum Rondeel wil die ontwikkeling kritisch blijven volgen en blijven onderzoeken welke 'strategieën' van betekenis kunnen zijn om tot een vitaal, economisch, sociaal, cultureel en in ruimtelijk opzicht interessant stadsdeel te komen - zoals die van een 'gegroeide stad'.

werkgroep Architectuurcentrum Rondeel - Havenkwartier:
Daan Josee (architectenbureau Kristinsson, Deventer)
Marion Lanting (coördinator Architectuurcentrum Rondeel)
Wim Maas (Maas Architecten, Lochem)
Tom de Vries (Architectuurcentrum Rondeel, Deventer)

UITNODIGING

DEVENTER, 17 MAART 2003, 19.30 UUR

RondeelDebat

wordt vervolgd